

לשאלת מיקומה של פרשיית חנוכת המשכן

הרב מוטי פרנקו

ראשי פרקים:

מבוא

"יש סדר למקרא" - שיטת האברבנאל

אין מוקדם ומאוחר בתורה

שתי בחינות למשכן

מבוא

חנוכת המשכן על ידי הנשיאים מתוארת בהרחבה יתירה בחומש במדבר בפרק ז. תיאור זה מעורר שאלות רבות, כגון: פשר החזרות המיותרות לכאורה על קרבן כל נשיא ונשיא, מדוע הביאו דווקא מה שהביאו, ממתי ניתן להתנדב חטאת וקטורת, ועוד שאלות רבות שעסקו בהם חז"ל ומפרשים ראשונים ואחרונים. במאמר זה אתמקד בשאלת מיקומה של פרשיית חנוכת הנשיאים בתורה, ומתוך ההתבוננות בה, ננסה להבין את משמעותה וייחודה של חנוכת הנשיאים בכלל.

בשלושה מקומות שונים בתורה מופיעים תיאורים הקשורים לחנוכת המשכן ולתחילת העבודה בו:

1. **בספר שמות פרק מ, עם גמר בניין המשכן וכליו, מצווה ה' את משה להקים את המשכן בראש חודש ניסן: "ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד" (מ, ב). משה מקים את המשכן, מניח בו את כליו (שם, טז-לג) ותוצאת מעשיו היא: "ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן" (שם, לד). התיאור קצר ותמציתי, ומתמקד בהקמה ע"י משה מבלי לספר על אירועים אחרים שהתרחשו סביב ההקמה.**

2. **בספר ויקרא פרק ח מופיע תיאור ימי המילואים והקדשת הכהנים לעבודתם. אמנם לא מופיע שם תאריך, אך מסתבר לומר כי המתואר שם מתרחש בימי הקמת המשכן, שהרי בפרק מ מספר שמות מצטווה משה למשוח את המשכן ואת כליו,**

ולהקריב את אהרון ואת בניו אל פתח אוהל מועד, לקדשם ולמשחם; ביצוע ציווי זה מתואר שם בקצרה: "וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ כִּן עָשָׂה" (שמות מ, טז), ובויקרא ח, א-יג מפורט באריכות כיצד התרחש.

3. בספר במדבר פרק ז מופיעה חנוכת המזבח ע"י קרבנות הנשיאים. אירוע זה מתרחש גם הוא בזמן חנוכת המשכן כדברי הכתוב: "וַיְהִי בַיּוֹם פְּלוֹת מֹשֶׁה לְהִקְיִים אֶת הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת כָּל-כֵּלָיו... וַיִּקְרִיבוּ נְשֵׂי־אִיִּשְׂרָאֵל..." (פס' א-ב).¹

השאלה המתבקשת היא, מדוע מתוארת חנוכת הנשיאים בבמדבר ז ולא בויקרא ח, יחד עם תיאור משיחת המשכן והקדשת אהרון ובניו, שהתרחשו באותו הזמן? ובפרט שחנוכת הנשיאים נעשית ע"י הקרבת קרבנות ומתוארת בכתוב "חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ" (פס' י), ובודאי ראוי הדבר להיכתב בחומש ויקרא העוסק באריכות בקרבנות והקרבתם על גבי המזבח.²

שאלה זו הולכת ומתעצמת כאשר בוחנים אנו את סדרי הזמנים בחומש במדבר. חומש במדבר פותח "בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (א, א) כלומר בר"ח אייר. נמצא אם כן, שחנוכת הנשיאים שמתרחשת בפשטות ביום הקמת המשכן, כלומר: בחודש ניסן, קודמת בזמנה לכל המתואר בפרקים א-ו!³ דבר זה רק מחזק את התחושה כי פרשה זו איננה במקומה והיה לה להיכתב קודם לכן בחומש ויקרא, וכדברי אברבנאל בשאלתו הראשונה בפרק זה:

ויקשה מאד, למה נכתבה הפרשה הזאת במקום הזה. והיה ראוי שתכתב למעלה ביום השמיני, כי אם היתה חנוכת המזבח בניסן ומנין העם באייר, למה נכתב מנין העם קודם חנוכת המזבח.

1 בשאלה כיצד מתייחסים זמנים אלו זה לזה, מתי בדיוק היו ימי המילואים ומתי החלו הנשיאים להקריב - עיין אברהם שמאע, "שתי מגמות", מגדים ב עמ' 32 - 36. הרב אלחנן סמט, "משכן ההיוועדות ומשכן העבודה", עיונים בפרשת השבוע - בראשית שמות, סדרה שניה, עמ' 401 - 408. " מושקוביץ, "דעת מקרא", פתיחה לבמדבר ז.

2 אפשרות נוספת היא לכתוב זאת בשמות מ כהמשך לתיאור הקמת המשכן ע"י משה, ואכן הפס' המסיים את חנוכת הנשיאים "וַיִּבֶב מֹשֶׁה אֶל אֱהֱל מוֹעֵד לְדַבֵּר אֹתוֹ..." (ז, פט) מהוה המשך לפס' בשמות מ, לה: "וְלֹא יָכַל מֹשֶׁה לְבוֹא אֶל אֱהֱל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעָנָן". אך מכיוון ששם התיאור קצר ומתמקד בפעולות משה כהמשך לכל תהליך בנין המשכן המובל על ידו, מסתבר יותר להציע לסמוך את חנוכת הנשיאים לימי המילואים והיום השמיני המפורטים יותר, וכפי שהקשה האברבנאל בריש במדבר ז.

3 בתוך פרקים אלו משובצות פרשיות הלכתיות שחלקן נאמרו קודם לחודש השני לפי חלק מהפרשנים. כך למשל טוען רש"י לגבי שילוח טמאים מחוץ למחנה (ה, ב) עפ"י הגמרא במסכת גיטין ס, א.

ננסה להלן לבחון מספר תשובות שנתנו ראשונים ואחרונים לשאלת מיקומה של פרשיית חנוכת הנשיאים, ומתוך תשובות אלו לנסות ולעמוד על משמעותה המיוחדת של חנוכת הנשיאים.

”יש סדר למקרא” – שיטת האברבנאל

האברבנאל הינו הפרשן היחיד מבין הראשונים, ככל הידוע לי, הטוען כי חנוכת הנשיאים נכתבה בהתאם לזמנה הכרונולוגי. לדבריו, סדר ההתרחשויות היה כדלקמן: המשכן הוקם בר”ח ניסן כפי שנאמר בשמות מ, ומיד לאחר הקמתו החלו ימי המילואים המתוארים בחומש ויקרא. בהמשך חודש ניסן עסק משה במשיחת המשכן וכליו. תהליך זה לא קרה ביום אחד אלא נמשך זמן עד לחודש אייר. בר”ח אייר נצטווה משה למנות את ישראל לשבטיהם, אז גם נקבו בשמות הנשיאים, ורק לאחר שנתמנו הנשיאים ופקדו את העם, עלה בדעתם שמן הראוי שיהיו הם הראשונים להקריב קרבנות נדבה לה’, ושיהיו קרבנות אלו כתפילה להצלחת שבטיהם.

כיצד מתיישבים דבריו עם פשט הפסוקים בפרק, המורים כי הכל התרחש בזמן חנוכת המשכן? האברבנאל טוען כי הכתוב ”ביום פלות משה להקים את המשכן” (במדבר ז, א) אינו מתאר יום אחד, אלא פרק זמן ממושך⁴ - בזמן שסיים משה להקים את המשכן ולמשוח את כליו, זמן זה היה בחדש אייר.

כיצד לשיטתו מכנה הכתוב את הקרבת קורבנות הנשיאים ”חנוכת המזבח”, והרי המזבח פעיל כבר חודש לפחות? האברבנאל מבאר כי עד אותה עת שימש המזבח לקרבנות החובה, ואילו הנשיאים היו הראשונים שהקריבו עליו קרבנות נדבה ובזה נחנך המזבח לראשונה.

אין ספק שגם לאחר הסבריו של האברבנאל, קשה להלום את דבריו עם פשט הפסוקים בפרק. קשה לומר כי משיחת המשכן וכליו ארכה למעלה מחודש, ויותר קשה לומר שעבדו יותר מחודש במשכן בטרם נמשחו הוא וכליו. קשה לומר כי הנשיאים התייצבו בדיוק ביום שבו סיימו למשוח את המשכן וכליו, גם אם זה נמשך זמן, כיוון שלפירושו יוזמתם לא קשורה לסיום תהליך המשיחה, אלא דווקא לסיום המפקד. ובכלל, פתיחה כזו של הפרק מורה על קרבנות הנשיאים כחלק בלתי נפרד

4 רמב”ן (פס’ א) מבאר גם הוא בדומה לדברי האומר כי חנוכת הנשיאים החלה בח’ בניסן ולא בר”ח ניסן.

מתהליך הקמת המשכן וחנוכתו, ולא כדבר שהתרחש מאוחר יותר ולא קשור לכך ישירות.

קשיים אלו ונוספים, הם שהביאו את יתר הפרשנים לדחות את הצעת האברבנאל, גם אלו שנוטים לפרש את המקרא כסדרו בדרך כלל (כגון רמב"ן). עם זאת דווקא הצעה פרשנית זו של האברבנאל מורה עד כמה כתיבת הפרשיה בניגוד לסדר המאורעות הכרונולוגי הייתה קשה בעיניו, עד כדי כך שהוא היה מוכן להוציא את הכתובים מפשטם.

אין מוקדם ומאוחר בתורה

הכלל הפרשני "אין מוקדם ומאוחר בתורה" מופיע כבר בדברי התנאים,⁵ הוא מוזכר במדרשי חז"ל ובתלמוד,⁶ ופרשני המקרא משתמשים בו כדי ליישב פרשיות הנכתבות שלא בסדרן הכרונולוגי. אין משמעות הכלל כי אין סדר בתורה, אלא שהסדר הכרונולוגי אינו השיקול היחיד בסידור הפרשיות, ולעיתים שיקולים אחרים מביאים לכך שפרשה תכתב שלא לפי סדר ההתרחשות.⁷ אין ספק שמתבקש לבאר את פרשת הנשיאים על פי כלל פרשני זה, וננסה לקמן לראות האם וכיצד ביארו הראשונים את פרשתנו על פי כלל זה. נתמקד ברש"י וברמב"ן מהסיבות שיבוארו להלן.

פירוש רש"י

רש"י נזקק לכלל פרשני זה לא פעם בפירושו. בספר שמות נחלק מספר פעמים עם רמב"ן, ומוציא המקרא מסדרו. כך בשמות יח, יג מבאר כי עצת יתרו למינוי השופטים התרחשה לאחר יום הכיפורים, ארבעה חודשים לאחר מתן תורה שמתואר בשמות יט-כ. ברית האגנות המתוארת בשמות כד, התרחשה לדברי רש"י שם בד' בסיוון, קודם למתן תורה, ועוד.⁸

5 כברייתא זו מובאת לאחר קיצור כללי התלמוד, בסוף מסכת ברכות בתלמוד הבבלי. היא לא מוזכרת בכתבי הגאונים אלא בדברי הראשונים. ראה למשל: רש"י בראשית ב, ה.

6 ראה למשל: קהלת רבה פרשה א, יב. וכן בפסחים ו, ב; פו, ב. וראה אנציקלופדיה תלמודית כרך א, עמ' תרמו-תרמט.

7 יצחק גוטליב, "יש סדר למקרא" (להלן: גוטליב), עמ' 317-348, מבחין בין רש"י ואב"ע התופסים כלל זה כפשוטו, לבין רמב"ן הטוען כי יש סדר למקרא, למעט מקרים חריגים.

8 בשיטת רש"י ראה בהרחבה גוטליב עמ' 77-159.

בכל המקומות הללו שינוי הסדר לא מצוין במפורש בכתוב, ואכן נחלקו הראשונים בדבר. לעומת זאת, בספר במדבר, הכתוב מציין במפורש את שינוי הסדר. הספר פותח: "בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ הַשְּׁנִי בְּשָׁנָה הַשְּׁנִית לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (א, א), ואילו פרק ט מתרחש "בְּשָׁנָה הַשְּׁנִית לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן" (פס' א). רש"י עומד על שינוי הסדר ומביא את דרשת ה"ספרי" המהווה מקור לכלל הפרשני "אין מוקדם ומאוחר":

בחדש הראשון - פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר, למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה. ולמה לא פתח בזו, מפני שהוא גנותן של ישראל, שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה בלבד.

מדבריו אנו למדים כי זהו המקור לכך ש"אין מוקדם ומאוחר בתורה", וכי כאשר ישנו שינוי סדר יש לנמק מהו השיקול שגבר על הסידור הכרונולוגי. במקרה זה - כבודם של ישראל.⁹

אמנם, רש"י נזקק לשינוי הסדר רק בפרק ט, ואילו לפי דברינו לעיל, אף פרק ז כבר התרחש בחודש הראשון, ואכן רש"י מציין במפורש בביאורו שם כי "ראש חדש ניסן היה" (ז, א ד"ה "ביום כלות משה להקים"), אך לא מבאר מה טעם נכתב פרק זה שלא במקומו. נראה שרש"י נזקק לבאר את טעם שינוי הסדר רק כאשר הכתוב עצמו מציין זאת, ואילו כאשר הוא מעמיד את הפרשיה שלא במקומה הוא לא טורח לבאר את טעם השינוי.

רואים אנו כי לפי רש"י אכן סידור הפרקים בפתח ספר במדבר אינו כסדר הכרונולוגי, אך עדיין לא התבאר טעם השינוי של מיקום חנוכת הנשיאים.

פירוש רמב"ן

גם רמב"ן מקבל את העובדה שישנן פרשיות שאינן במקומן הכרונולוגי, אך בניגוד לרש"י, ועוד יותר מכך - בניגוד לראב"ע, הוא מסייג את השימוש בכלל זה.¹⁰ כך כותב רמב"ן בויקרא טז:

9 נימוק זה כל כך מתאים לרש"י שבפתח כל חומש מביא פירוש המציין את מעלתם של ישראל, וא"כ ודאי שלא שייך לפתוח בגנותם!

10 המובא לקמן הוא על פי גרוס, "דרכים בפרשנות המקרא", עמ' 340-343. גוטליב, עמ' 317-348, מבאר אחרת את שיטת רמב"ן. לדבריו, במקביל לסדר הכרונולוגי, ישנם כללי סדר נוספים לתורה כיצירה ספרותית, ועליהם נאמר "אין מוקדם ומאוחר בתורה".

ועל דעתי, כל התורה כסדר, שכל המקומות אשר בהם יאחר המוקדם יפרש בו, כגון "וידבר ה' אל משה בהר סיני" (כה, א) בספר הזה, וכגון "ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן" (במדבר ז, א) בספר השני, וכיוצא בהן, ולכך אמר בכאן "אחרי מות", להודיע כי היה זה אחרי מותם מיד.

שני דברים עולים מדבריו כאן: ראשית, "כל התורה כסדר", בדרך כלל פרשיות התורה כתובות כסדרן. שנית, כאשר התורה חורגת ממנהגה ומשנה את הסדר, היא מציינת זאת במפורש. התייחסות נוספת של רמב"ן לשיטתו העקרונית מופיעה בבמדבר טז ביחס לפרשת קרח ועדתו:

וכבר כתבתי (לעיל ט א) כי על דעתי כל התורה כסדר זולתי במקום אשר יפרש הכתוב ההקדמה והאחור, וגם שם לצורך ענין ולטעם נכון...

כאן מוסיף רמב"ן הערה חשובה שלישית, והיא: כאשר התורה משנה ממנהגה ומהפכת הסדר הרי זה "לצורך ענין ולטעם נכון".

רמב"ן, אם כן, הוא מפרשני המקרא הממעטים להשתמש בעקרון שינוי הסדר בפירושו, אלא אם כן הכתוב מכריח זאת, וגם אז צריכה להיות לכך סיבה טובה.

לשאלת מיקומה של פרשיית הנשיאים מתייחס רמב"ן בתחילת פרק ז,¹¹ ואלו דבריו:

ונכתבה זאת הפרשה בכאן, בעבור כי ביום הראשון של מלואים קרא אל משה מאהל מועד וידבר השם אליו כל הפרשיות שמתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני שהם בדיני הקרבנות, ומיום השמיני נדבר לו כל הפרשיות שמתחלת זאת החיה אשר תאכלו (ויקרא יא ב) שהם בדיני איסור והיתר, ויש בכלן ענין הקרבנות, ונמשכו הענינים עד המקום הזה כסדר כאשר פירשתי (בתחלת הספר ולעיל ה ו). וכשהשלים המצות אשר נצטוו משה לאמר לישראל ובכולן דיני עבודה וקרבנות ומשמרת אהל מועד ועבודתו, חזר אחרי כן בכאן להגיד נדבת הנשיאים בקרבנם, שהיו מהיום השמיני עד יום תשעה עשר לחודש, או עד שנים עשר יום לחודש כדברי רבותינו (סדר עולם פרק ז).

רמב"ן מעלה את הקושי על שינוי הסדר: "ונכתבה זאת הפרשה בכאן". כפי שראינו לעיל, רמב"ן מקבל שינוי סדר כאשר התורה מציינת זאת במפורש, ואכן כאן מציינת כי פרשה זו נאמרה "ביום כלות משה להקים את המשכן" שהוא יום ר"ח ניסן או

ח' בו, על פי דברי רמב"ן קודם לכן. השאלה היא – מהו טעם השינוי? ולכך מתייחס רמב"ן בהמשך דבריו.

ראשית, מבאר רמב"ן את סדר הדברים בספר ויקרא בהתאם לשיטתו שכל התורה כולה נכתבה כסדר. הציוויים שקדמו לפרשת שמיני נאמרו ביום הראשון למילואים, והציוויים שלאחר פרשת שמיני נאמרו החל מהיום השמיני למילואים.¹² ומכיוון שבציוויים עסקינן, ועוד בכאלו הנוגעים לקרבנות, המשיכה התורה בריש ספר במדבר בציוויים הנוגעים לאהל מועד, משמרתו ועבודתו. כאשר השלימה התורה את הציוויים חזרה לחלק הסיפורי של חנוכת המשכן.¹³

בדבריו אלו של רמב"ן יש מענה לשאלתנו, מדוע מופיעה פרשת הנשיאים בפרק ז ולא בתחילת הספר. אך באשר לשאלה השנייה, מדוע לא כתובה יחד עם חנוכת המשכן בפרשת שמיני, הקושיה עדיין עומדת, שכן דווקא אם רוצים להבחין בין החלק הסיפורי לחלק המצוות, היה ניתן לספר על חנוכת הנשיאים בסמוך לסיפור של ימי המילואים וחנוכת המזבח בפרשת שמיני, ואז לעבור לחלק המצוות. כך היינו מרוויחים גם את ההבחנה שבין המצווה לסיפור וגם את הכתיבה כסדר, שהיא אבן יסוד בפירושו.¹⁴

יתכן ליישב ולומר כי המעבר בפרשת שמיני מסיפור ימי המילואים למצוות הבאות אח"כ עוסק בכהנים ובמצוותיהם, ולכן לא יכול להיקטע על ידי חנוכת הנשיאים, וממילא ממשיכים להתגלגל עם המצוות עד לפרשתנו.

שתי בחינות למשכן

הנחת המוצא של שאלתנו, ושל התייחסות המפרשים אותם ראינו עד כה, הייתה שהיה אירוע אחד של חנוכת המשכן והמזבח המורכב מחלקים שונים, ואירוע זה מתואר במקומות שונים בתורה. ממילא, התקשינו בהפרדת התיאורים, והמפרשים

12 רמב"ן מאריך להראות את הסדר בחומש ויקרא בפירושו שם ח, ב; כה, א.

13 וראה עוד גוטליב, עמ' 335-339. בדומה לכך מבאר רשב"ם בשמות יח, יג את הקדמת סיפור בוא יתרו ומינוי השופטים למתן תורה, למרות שלדעתו יתרו הגיע לאחר מתן תורה - 'אבל שלא להפסיק פרשיות של מצות הקדים לפרשת יתרו'.

14 בפירושו בפרק ט' מבאר קצת אחרת באומרו כי חנוכת המזבח באה כהשלמה לענין אוהל מועד ומשאו. אגב מצוות הנשיאה, הזכירו את העגלות שהביאו הנשיאים למשא המשכן, וכהשלמה לכך סופר על קרבנותיהם. ודבר זה קשה עוד יותר - וכי אריכות שכזו המורה על חשיבות העניין באה רק כהשלמה למצוות אהל מועד? וראה גוטליב, עמ' 339-342, שמתקשה מכיוון אחר בפירושו זה.

ענו מה שענו - האברבנאל אכן הפריד בין חלקי האירועים לגמרי, ואילו רמב"ן הסביר מדוע נכתבו במקומות שונים.

הרב מרדכי ברויאר טוען כי נקודת המבט צריכה להיות אחרת.¹⁵ כאשר נמצא תיאורים שונים של אותו אירוע, שלעיתים אף סותרים זה את זה, איננו צריכים לחפש מה התרחש בפועל ולנסות ליישב מייד את הסתירות. אלא עלינו ללמוד כל תיאור כעומד בפני עצמו, ולשאול מה רצתה התורה לומר לנו בתארה את האירוע באופן שכזה. הסיבה לכך היא שרשב"ע מתגלה בתורה במידות א-להיות שונות, וממילא יכולים להיות שני תיאורים שונים, שכל אחד מהם מתאר בחינה מסוימת של התגלות ה' או של עבודת ה'.

בריאית העולם למשל, מתוארת בצורה אחת בבראשית א, ובצורה שונה לגמרי בבראשית ב. הפרשנות הקלאסית תנסה מייד ליישב את הסתירות וליצור את "הכתוב השלישי העולה מביניהן".¹⁶ אולם עפ"י דרכו נלמד כל פרק בפני עצמו, ונאמר כי פרק א הוא תיאור הבריאה במידת שם "א-להים", ופרק ב הוא תיאור הבריאה במידת שם הוי"ה. אלו שתי מידות בהן מנהיג ה' את עולמו, וממילא הסתירות ביניהן מתבקשות ואף מחוייבות! תפקידנו כלומדים הוא להבין את המשמעויות השונות של שתי בחינות אלו. בשלב הבא, לאחר למידת כל תיאור בפני עצמו, ננסה להבין את השיתוף ביניהם וכיצד שניהם אכן מופיעים במציאות.¹⁷

לפי תפיסה זו נטען, כי התורה הפרידה בכוונת מכוון בין תיאורי חנוכת המשכן והמזבח השונים, ועלינו כלומדים ללמוד כל סיפור שכזה בפני עצמו ולהבין את משמעות המשכן הבאה לידי ביטוי בתיאור החנוכה השונה.

תפיסה זו עוקרת מיסודה את שאלת ההפרדה בין שני התיאורים, אך מחייבת לתת מענה לשאלה מדוע כל תיאור מופיע דווקא במקום בו נכתב. כמו כן, גם אם נבין מדוע חנוכת הנשיאים מופיעה דווקא בחומש במדבר, עוד יהיה עלינו לבאר מדוע לא כתובה בחומש זה עפ"י סדר הזמנים.

15 מבוא מתומצת זה הוא עפ"י הרב מרדכי ברויאר, מבוא ל"פרקי בראשית", עמ' 11-19. וראה עוד ברויאר מ', "תורת התעודות", עמ' 9-22.

16 ראה למשל רש"י בראשית ב, ה.

17 ברויאר "פרקי בראשית" שם, עמ' 16, מגדיר את השלב הראשון המפריד כפשוטו של מקרא, ואת השלב השני המשתף כמדרשו של מקרא.

”משכן העבודה” ו”משכן השכינה”¹⁸

ניתן להבחין בין שתי מגמות שונות של המשכן. המגמה הראשונה - ”משכן העבודה”; המשכן הינו מקום העבודה - עבודת הקרבנות והמזבח. בתפקיד זה משמש המשכן כמקום לעם, בו מתאפשר לו לכפר על חטאיו ולהתקרב דרך הקרבנות לה', כיחידים וכציבור, באמצעות עבודת הכהנים.

ביחס לחנוכת המשכן והמזבח, באה מגמה ”משכן העבודה” לידי ביטוי בכתוב בשמות כט, שם מצווה התורה על ימי המילואים. מוקד העניין הוא הקדשת הכהנים לעבודת המזבח: ”וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי...” (פס' א). אין שם פירוט של בניית המשכן כלל, אך יש פירוט רחב של סדר רחיצת הכהנים, הלבשתם ומשיחתם (שם, ד-ט). סדר ההקדשה - כל כולו עוסק בעבודת הקרבנות והמזבח. קיום הציווי מתואר בויקרא ח והמשכו בויקרא ט. משה עובד ומקדיש את אהרן ואת בניו לכהונת עולם, וביום השמיני עוברת העבודה לאהרון ובניו. שיאו של האירוע הוא בירידת אש היוצאת מלפני ה' ואוכלת את קרבנות אהרון ובניו מעל המזבח (ט, כד).

המגמה השנייה - משכן השכינה; המשכן הינו מקום השראת השכינה.¹⁹ רמב”ן (שמות כה, ב) מתאר את המשכן כהמשך למעמד הר סיני בו ירדה השכינה לעיני העם, ובו התייחד ה' עם משה ומסר לו את דבריו. הקמת המשכן נועדה לייחד מקום בקרב העם, בו ישרה ה' את שכינתו וימשיך למסור את דבריו למשה.

ביחס לחנוכת המשכן והמזבח, באה מגמת ”משכן השכינה” לידי ביטוי בציווי על הקמת המשכן המופיע בשמות מ. בפרק זה לא מוזכרים ימי המילואים כלל וכלל. משה מצווה להקים את המשכן, למקם בו את כליו ולמשוח אותם. כחלק מציווי המשיחה וההכנה של הכלים לעבודה, מצווה למשוח גם את אהרון ובניו (פס' א-טז).²⁰ בהמשך הפרק מתוארת הקמת המשכן ושיאה בכיסוי הענן ובהתגלות כבוד ה' מעל המשכן (פס' לד).

18 הרב אלחנן סמט, ”משכן ההיוועדות ומשכן העבודה”, עמ' 401-408, מבחין גם כן בין משכן העבודה למשכן ההיוועדות.

19 עיין בכך במאמרו הנ”ל של אברהם שמאע.

20 אם נשתמש בלשון בריסקאית נאמר שאהרון ובניו מתוארים כאן כ’חפצא’, כמו המשכן וכליו, ולא כ’גברא’.

סיום הפרק מדגיש את מציאות השכינה בתוך העם, היא זו שמנחה את העם במסעותיו במדבר. כאשר הענן שוכן על אהל מועד הם חונים, ובהעלותו נוסעים. סדר זה ממחיש את השראת השכינה המתמדת בקרב ישראל בכל שהותם במדבר.

אין ספק כי חנוכת הנשיאים בפרק ז מספר במדבר מהווה המשך התיאור של הקמת המשכן בשמות מ. הפרק פותח "ביום פלות משה להקים את המשכן וימשח אתו ויקדש אתו ואת כל קליו, ואת המזבח ואת כל קליו וימשחם ויקדש אתם" (א). הרי כאן חיבור הן באמצעות התאריך, והן בקיום הציווי המוזכר בשמות מ.

בהמשך מביאים הנשיאים, מלבד קרבנותיהם, גם כלי עזר למסע - עגלות לנשיאת המשכן וכליו, גורמי השראת השכינה בעם. גם סדר ההקרבה של הנשיאים הוא לפי סדר מסע מטות בני ישראל המוזכר בפרק ב מספר במדבר. רואים אם כן את הקישור הברור בין מעשי הנשיאים לבין מסע העם, שנתלה, כפי שראינו בשמות מ, בשכינת הענן מעל למשכן.

ולבסוף, בסיומה של חנוכת הנשיאים נאמר: "ויבבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארץ העדות מבין שני הכרבים וידבר אליו" (במדבר ז, פט). פסוק זה מהווה המשך לנאמר בשמות מ: ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן" (לה).

בפרקים אלו הכהנים אינם נזכרים כלל (מלבד הציווי על משיחתם ע"י משה כנזכר לעיל). מי שפועל ומקים הוא משה, ותוצאת המעשה הוא גילוי השכינה בענן והתוועדות ה' עם משה באהל מועד.

שתי חנוכות לשתי מגמות

כיוון שיש למשכן שתי מגמות שונות, הרי ההפרדה ביניהן מתבקשת. האחת מדגישה את העבודה, את מקומם המרכזי של הכהנים במשכן, וביטוייה בירידת האש על המזבח; ואילו השנייה מדגישה את השראת השכינה בענן בקרב העם, מבלי לתלות זאת בעבודת הכהנים.

חנוכת "משכן העבודה" מופיעה בחומש ויקרא לאחר פרשיות ויקרא-צו, העוסקות בדיני הקרבנות השונים ובתפקידי הכהנים בכל קרבן. חנוכת "משכן השכינה" מופיעה בחומש במדבר המתאר את מחנה ישראל במדבר ואת מסעותיו. מחנה

ישראל חונה סביב המשכן, כמקום השראת השכינה, וכפי שמביא ראב"ע בשם קדמונינו (במדבר ב, ב):²¹

וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם מכח דרש דודאים, ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב (בראשית מט ט), ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שורו (דברים לג יז), ובדגל דן צורת נשר, עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא.

המסעות קשורים גם הם לסדר החניה: "כִּפְאֶשֶׁר יִחַנוּ בְּן יִסְעוּ" (ב, יז), וכאמור לעיל החניה והמסע קשורים בקשר הדוק לענן השוכן על המשכן ולסדר הנשיאים בהקרבתם.

מובן אם כן, מדוע לא תוארו שתי חנוכות אלו יחדיו, אלא כל אחת נכתבה במקום השייך לה. השאלה שנותרה היא, מדוע חנוכת משכן השכינה מופיעה רק בפרק ז, ולא פותחת את חומש במדבר כסדר התרחשות האירועים?

נראה לומר כי מיקום זה בא להדגיש את מקומו של העם בהשראת השכינה, את היות מחנה ישראל מרכבה לשכינה, כפי שהביא ראב"ע ורמב"ן. אם הספר היה פותח בחנוכת המשכן ואחריה תיאור המפקד והחניה, היינו אומרים כי השראת השכינה עומדת בפני עצמה, וסביבה מסודר המחנה. משפתחו במפקד ובסידור מחנה ישראל, מורה הדבר על חשיבות העם כתנאי להשראת השכינה. כדי שתשרה השכינה צריך שהשבטים ייחסו למשפחותיהם ולבית אבותם, שיסודרו לדגליהם מארבעה כיוונים כמרכבת יחזקאל, שיוציאו מן המחנה את הטמאים כדי לשמור על טהרתו וכו'. בהתקיים כל זאת, הרי השכינה שורה על המשכן ועל מחנה ישראל.

רעיון זה בא לידי ביטוי גם בסדר הקרבת הנשיאים בחנוכת המשכן, המסודר לפי סדר החניה והמסע. הפרשנים התקשו בשאלה כיצד נוצר סדר זה בטרם נצטוו על המפקד והחניה, ונאמרו מספר תשובות לשאלה זו. הרא"ם (ז, יא) ביאר בפשטות, שדבר זה נאמר למשה קודם לכן בארבעים הימים האחרונים שהיה בהר סיני. המהר"ל בפירוש גור אריה (שם) הסביר כי ידעו זאת כבר מקבורת יעקב, שם ציוה את בניו לשאת את מיתתו בהתאם לסדר החניה והמסע במדבר. בין כך ובין כך, אין ספק שכאשר זה נכתב לאחר פירוט סדר מחנה ישראל, הרי הקשר שבין מחנה ישראל למשכן ולהשראת השכינה מודגש ביותר.

21 וראה עוד ברמב"ן במדבר ב, ב.

זו גם הסיבה שמקום הכהנים נפקד בפרשה זו, מקריאת פרק ז היה ניתן לחשוב שהנשיאים עצמם הקריבו את הקרבנות, שכן אין אזכור לאהרון ולבניו. הסיבה לכך, כאמור לעיל, היא ההפרדה בין מקום הכהנים במשכן העבודה למקום העם במשכן השכינה. השכינה שורה לא בגלל עבודת הכהנים, אלא בזכות העם כולו.

ציווי מול נדבה

לאחר שביארנו כי שני תיאורי חנוכת המשכן נפרדים זה מזה בכוונת מכוון כדי לבטא את המגמות השונות של המשכן, ניתן אולי להציע הבחנה חינוכית משמעותית העולה מבין שני התיאורים, שגם היא מהווה בעיני גורם משמעותי להפרדת הסיפורים.

"כאשר צוה ה'"

היום השמיני לימי המילואים היה יום מיוחד ששיאו בירידת אש מלפני ה' על המזבח. תגובת העם המיידית היתה: "וַיֵּרָא כָּל הָעָם וַיִּרְאוּ וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם" (ויקרא ט, כד). אך מעמד מרומם זה, ביומם הגדול של אהרון ובניו, הסתיים בצורה טרגית עם מותם של שני בני אהרון נדב ואביהוא. קולמוסים רבים נשפכו על הבנת חטאם המדויק של נדב ואביהוא ועל סיבת מותם, אולם פשט הכתובים מדגיש עניין אחד: ²² "וַיִּקְחוּ בְּנֵי אֶהֱרֹן נְדָב וְאַבִּיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ וַיִּתְּנוּ כֶּהֵן אֵשׁ וַיִּשְׂמוּ עָלֶיהָ קֶטֶרֶת וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֲתֶם: וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה'". (שם י, א-ב)

הכתוב מדגיש שבני אהרון הקריבו אש זרה שלא נצטוו עליה. היו כאלו שהציעו לסרס המקרא ולדורשו, לאמור: הם הקריבו אש זרה, שה' ציוה שלא להקריבה, כלומר: עברו על ציווי מפורש של "לא תעלו עליו קטרת זרה" (שמות ל, ט)²³, אך זו דעת יחידים. רוב הפרשנים סבורים כפשט הפסוקים שלא היה איסור להביא האש, אלא שלא היה ציווי להביאה,²⁴ זו הנקודה אותה מדגיש הכתוב. דבר זה בולט עוד יותר לאור פתיחת דברי משה אל כל העדה ביום השמיני: "זֶה הַדְּבָר

²² אין זה המקום לדון בשאלה, מדוע לא הסתפקו הפרשנים בעולה מפשט הכתובים וחיפשו חטאים אחרים. נאמר בקצרה שחלקם נתקשו ביחס שבין החטא המתואר לבין העונש הכבד (ראה למשל במאמרה של נחמה ליבוביץ, המצוין בהערה הבאה), וחלקם ניסו לעמוד על השאלה מה הביא שני גדולי עליון כאלו להקריב אש זרה.

²³ כך מפרש בעל הטורים על אתר. וראה נחמה ליבוביץ, "חטאם של בני אהרון", עיונים חדשים בספר ויקרא, עמ' 101.

²⁴ שם, עמ' 102.

אֲשֶׁר צָנָה ה' תַּעֲשׂוּ וַיֵּרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד ה'" (ויקרא ט, ו). משה מדגיש כי מה שיגרום לכבוד ה' להיראות הוא עשיית הדבר אשר ציווה ה'. דבר זה מודגש שוב בדבריו אל אהרון: "קרב אֶל הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה... וְכַפֵּר בַּעֲדָךְ וּבַעֲד הָעָם... כְּאֲשֶׁר צָנָה ה'" (שם, ז). וכך עושים אהרון ובניו: "...כְּאֲשֶׁר צָנָה ה' אֶת מֹשֶׁה" (פס' י), ושוב בפסוק כא: "כְּאֲשֶׁר צָנָה מֹשֶׁה".

אין ספק כי משה מבקש להדגיש בפני ה' שהדרך להתגלות כבוד ה' במשכן היא ע"י עשיית הציווי הא-להי, ולאור זה כאשר באים נדב ואביהוא ומקריבים אש זרה "אֲשֶׁר לֹא צָנָה אֲתֶם", הרי עושים בדיוק היפך העניין אותו רצו ה' ומשה ללמד את העם.²⁵ וכך מסכמת נחמה ליבוביץ את המסר החינוכי העולה מפרשה זו:

אין עבודת ה' ענין של התלהבות רגעית, אפילו לא של מסירות נפש לשעתו, אלא של קבלת עול מלכות שמים, עול תורה ומצוות. לרבים נראית ההשתעבדות הזאת למצוה, כעשייה של 'מצות אנשים מלומדה', ואין לדעתם גנאי גדול מזה. ואולם הקטע האחרון מתוך הספרא מראה שדווקא רצונם הבלתי מרוסן להעפיל אל על היה עיונם.²⁶

"קח מאתם"

לעומת חנוכת "משכן העבודה", בה המסר החד משמעי הוא כי עבודת המשכן היא אך ורק עפ"י הציווי הא-להי, הרי שחנוכת הנשיאים מלמדת את ההיפך הגמור. הנשיאים קרבים לפני משה, וביוזמה עצמאית שלהם מביאים את קרבנם לפני ה'. נכון הדבר שגם בספר ויקרא מצאנו קרבנות נדבה, אך כאן ישנם חידושים שלא נאמרו כלל וכלל, ויותר מכך, הם אף נראים כסותרים את ההלכה המקובלת! וניתן שתי דוגמאות לכך:

1. הנשיאים מתנדבים "כִּף אֶחָת עֲשֶׂה וְהָב מִלֶּאָה קְטֹרֶת". זהו חידוש, שכן קרבנות אלו שימשו ל"חנוכת המזבח", כלומר: עלו על המזבח החיצון, מזבח העולה, ואילו בדרך כלל קרבה הקטורת על מזבח הקטורת. היכן שמענו שניתן להביא קטורת כנדבה? ואכן אומרים חז"ל: "לא מצינו קטורת ליחיד, ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד, והוראת שעה היתה" (מנחות נ, א).

25 חנוכת המשכן מהוה שיאו של תיקון חטא העגל, שם, לפי הכוזרי ועוד, חטאם היה שעשו עגל לעבודת ה' מבלי שנצטוו על כך. ועיין עוד ברש"י בפרשת שמיני שחטא העגל מרחף ברקע האירוע כולו, ואם כן, מובנת הדגשת משה, ואכמ"ל.

2. יחד עם קרבנותיהם הביאו הנשיאים גם "שש עֲגֹלֹת צָב וּשְׁנֵי עֶשֶׂר בָּקָר עֲגֹלָה" (במדבר ז, ג). רמב"ן מבאר בפירושו הראשון שם, כי הנשיאים חשבו מעצמם שלא יתכן שישאו הלויים על כתפיהם את קרשי המשכן ואדניו "שהם כבדות מאד", ועל כן התנדבו את העגלות, "שכן דרך כל נושאי בתי המלכים... לשאת אותם בעגלות". הכתוב מכנה גם את העגלות כקרבן מכיוון שהם לצורך הקרבנות. בקרבנם זה יש חידוש גדול, שהרי הלויים נצטוו לשאת את המשכן וכליו בעצמם, ולא נאמר להם לשאת בעגלות, ומה פתאום יוזמים מעצמם יוזמה שכזו? נכון הדבר שלפי דברינו עד כה, תרומת הנשיאים קדמה בזמן לציווי על משא הלויים, אך התורה בחרה לכתוב זאת להיפך, ובאופן שכזה, התורה מציבה לנגד עינינו את יוזמת הנשיאים לאחר ציווי הנשיאה על ידי הלויים, ובכך מדגישה את היוזמה הפרטית המנוגדת לכאורה להוראה הא-לקית.

אכן מדרש שיר השירים רבה (וילנא, פרשה ו) עומד על החידוש שיש בפרשיה זו:

27

ד"א יפה את רעיתי כתרצה, כשאת רוצה. כד את בעיאי, לית את צריכה בעייה מכלום מילף מכלום, מי אמר להם להביא עגלות ובקר לטעון המשכן, לא מהן ובהן הביאו אותן, הה"ד (במדבר ז) ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלות צב... ויקריבו אותם לפני המשכן, מלמד שמסרום לציבור... באותה שעה נתיירא משה אמר בלבו תאמר רוח הקדש נסתלקה ממני ושרת על הנשיאים, או שמא נביא אחד עמד וחידש את ההלכה, אמר לו הקדוש ברוך הוא משה אילו להם הייתי אומר שיביאו, הייתי אומר לך שתאמר להם, אלא (במדבר ז, ה) "קח מאתם וְהָיוּ", מהו קח מאתם, מאתם היו הדברים...

המדרש מחדד דרך דבריו של משה את עוצמת החידוש של מעשה הנשיאים. משה כביכול חושש שמא הקב"ה מסר להם רעיון זה דרך נביא אחר, שאם לא כן - כיצד הביאו? על פי המדרש, משה כלל לא מעלה על דעתו שישנה אפשרות שהם יזמו זאת מעצמם! שכן מה מקום ליוזמות פרטיות בעבודת המשכן?!

למדרש זה, המתאר את לבטי משה, יש עוגן בכתובים. הכתוב מדגיש פעמיים שהנשיאים מקריבים את קרבנם לפני המשכן (פס' ג, י), ובשתי הפעמים משה לא מגיב ולא נוטל עד שה' מצווה אותו לקחת מאיתם (פס' ד) ולהקריב את קרבנם (פס' יא). פרשיה זו, בניגוד לחנוכת "משכן העבודה", מדגישה דווקא את המקום של היוזמה הפרטית של האדם בעבודת המשכן, ומחדשת שאפילו בדברים שכבר

נאמרו על ידי ה' יש לאדם מקום לבוא ולחדש! אמנם, נכון הדבר שרק לאחר האישור הא-לקי, קיבל משה את קרבנות הנשיאים, אך עדיין הקריאה העולה מכאן לאדם היא להעזיז לשאול ולבקש, ויתכן שאף יתחדשו פרטי הלכות ועבודה על ידי יוזמתו.²⁸ על כך קורא המדרש (שם): "יָפָה אֶת רַעֲיָתִי פְתַרְצָה" (שה"ש ו, ד) – כשאת רוצה!"

רואים אנו כי שני הסיפורים השונים של חנוכת המשכן מדגישים שני כיוונים שונים ביחס לעבודת ה' במשכן. חנוכת "משכן העבודה" בספר ויקרא מדגישה את ההתבטלות לציווי הא-לקי, ועשייתו בצורה מלאה כתנאי להשראת השכינה, ואילו חנוכת הנשיאים, חנוכת "משכן השכינה" בספר במדבר, מעלה על נס את היוזמה הפרטית והרצון להתנדב ולחדש על פי הסברא האנושית, שבעקבותיה זוכה משה להיכנס אל אהל מועד ולשמוע את דבר ה'.

אין ספק כי שני כיוונים שונים אלו בעבודת ה' במשכן קשורים לשני התפקידים של המשכן שנזכרו לעיל. "משכן העבודה" בספר ויקרא שם את הכהנים במרכז משרתי ה'. במשכן זה הציווי הא-להי עומד במרכז לפרטי פרטיו, כפי שמפרטת התורה בדיני הקרבנות בספר ויקרא. שם אין מקום ליוזמות פרטיות של העם, השראת השכינה היא על ידי אש שורפת שאוכלת את הקרבנות אך גם את מי שחורג מהגבולות...

חנוכת "משכן השכינה" בחומש במדבר, מדגישה, כפי שצינינו לעיל, את חלקו של העם בהשראת השכינה. מחנה ישראל הרי הוא כמרכבה לשכינה, השכינה שורה בזכות ישראל, וממילא יש מקום ליוזמות שבאות מצד העם ברצונם להתקרב לה.²⁹ אם התנועה הנפשית העולה מ"משכן העבודה" היא עבודה מיראה, וכפי שהעם נופלים על פניהם לאחר ירידת האש (ויקרא ט, כד), הרי שב"משכן השכינה" התנועה הנפשית היא של עבודה מאהבה, הרוצה להתקרב לה, ואכן שם בסוף האירוע יש מפגש וכניסה פנימה של משה לדבר עם ה'.

28 וכפי שנראה גם בהמשך חומש במדבר בפרשת פסח שני (ט), ובסיפור בנות צלפחד (כו) ובני מנשה (לו).

29 בבחינת תורה שבע"פ, ראה מאמרו של הרב תמיר גרנות, שם.